

ТОКЕННИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ ВА УНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

А. Пулатов,

Тошкент давлат юридик университети мустақил тадқиқотчиси,
alisherbek23@gmail.com

Аннотация. Токеннинг фуқаролик ҳуқуқларининг объекти сифатидаги ҳуқуқий ҳолатини илмий ўрганиш Ўзбекистон Республикаси рақамли иқтисодиётининг барча соҳаларида токен билан ишлаш амалиётини жорий этиш ва ундан самарали фойдаланиш имконини беради. Фуқаролик ҳуқуқининг белгиланган илмий муаммоси доирасида замонавий макроиқтисодий шароитларда фуқаролик ҳуқуқлари объекти сифатидаги токеннинг назарий ва ҳуқуқий моҳиятини аниқлаш, фуқаролик муомаласининг хусусиятларини аниқлаш масалалари бўйича тадқиқот ишларини олиб бориш долзарбдир. Ушбу мақолада муаллиф томонидан токенизация жараёни, унинг ҳуқуқий тартибга солиш масалаларига тўхталган ҳолда, Ўзбекистон қонунчилигини ушбу соҳада келгусида ривожлантириш бўйича таклифлар илгари сурилган. Ушбу мақола Мари Кюри тадқиқоти ва инновацион кадрлар алмашинуви грант дастури (Марказий Осиё қонуни, № 870647) томонидан қўллаб-қувватланган.

Калит сўзлар: токен, токенизация, рақамли объектлар, криптовалюта, блокчейн технологиялар, рақамлаштириш, ахборот технологиялари.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ТОКЕНА И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

А. Пулатов,

Самостоятельный исследователь Ташкентского государственного
юридического университета
alisherbek23@gmail.com

Аннотация. Научное изучение правового положения токена как объекта гражданских прав позволяет внедрить практику работы с токеном и его эффективного использования во всех сферах цифровой экономики Республики Узбекистан. В рамках обозначенной научной проблемы гражданского права актуально проведение исследований по вопросам определения теоретико-правовой природы токена как объекта гражданских прав и определения особенностей гражданско-правового

режима в современных макроэкономических условиях. В данной статье автор внес предложения по дальнейшему развитию законодательства Узбекистана в данной сфере, сосредоточив внимание на процессе токенизации и его правовом регулировании. Это исследование в рамках данной статьи было поддержано схемой обмена исследовательским и инновационным персоналом Марии Кюри в рамках программы H2020 (аббревиатура гранта: Закон Центральной Азии, № 870647).

Ключевые слова: токен, токенизация, цифровые объекты, криптовалюта, технология блокчейн, цифровизация, информационные технологии.

THE LEGAL NATURE OF THE TOKEN AND THE CHARACTERISTICS OF ITS LEGAL REGULATION

Alisher Pulatov,

*Independent researcher, Tashkent State University of Law,
alisherbek23@gmail.com*

Abstract. *The scientific study of the legal status of the token as an object of civil rights allows to introduce the practice of working with the token and its effective use in all areas of the digital economy of the Republic of Uzbekistan. Within the defined scientific problem of civil law, it is urgent to carry out research on the issues of determining the theoretical and legal nature of the token as an object of civil rights and determining the characteristics of civil treatment in modern macroeconomic conditions. In this article, the author made proposals for the future development of the legislation of Uzbekistan in this area, focusing on the tokenization process and its legal regulation. This research was supported by a Marie Curie Research and Innovation Staff Exchange scheme within the H2020 Program (grant acronym: Central Asian Law, no 870647).*

Keywords: *token, tokenization, digital object, cryptocurrency, blockchain technology, digitization, information technology.*

Дунёда бугунги кунда кенг тарқалган ва оммалашган рақамли активлардан бири бу – токен саналади. Дастлаб уларнинг мақсади эркин нақд пул маблағларни биринчи навбатда юқори технологияли стартап компаниялари учун жалб қилишдан иборат эди.

Турли тизимлар токенларни майнинг жараёнида яратиши, шунингдек, бирон-бир ҳаракатларни содир этиш учун сотиб олиши ёки текинга қўлга киритиши мумкин. Токенлар рақамли тизимдаги ҳаракат учун мукофот сифатида, шунингдек, улар кредит, тўлов вазифаларини, бошқа активларни ўтказишда воситачилик қилиш функцияларини бажариши ҳам мумкин.

Технологик тузилмаларда давом этаётган ўзгаришлар туфайли токенларнинг фуқаролик муомаласидаги ўрни ва роли ҳақидаги мунозараларни ўз вақтида ва долзарб деб ҳисоблаймиз. Фуқаролик ҳуқуқи объекти сифатида токенга нисбатан ягона позицияни ишлаб чиқиш эмпирик ва назарий билимларни синтез қилмасдан бўлиши мумкин эмас.

2015 йилга келиб токен ва унинг ҳуқуқий моҳияти бўйича илк ўрганишлар бошланган. Жумладан, M. Santori “Appcoin Law: ICOs the Right Way” [1] ва F. Ehrsam “How to Raise Money on a Blockchain with a Token” [2] каби тадқиқотларни кўрсатиш мумкин.

Рақамли токен ўз моҳиятига кўра, маълум бир контекстда ишлатилиши мумкин бўлган ҳуқуқлар тўпламининг криптографик жиҳатдан хавфсиз кўриниши бўлган белгилар қаторидир. Токенлар табиатан пул эмас: масалан, веб-браузерлар одатда хавфсиз онлайн аутентификация учун хавфсизлик токенларидан фойдаланадилар.

Блокчейн тизимлари ва тақсимланган реестр технологиялари ягона назорат қилувчи томонсиз тақсимланган ҳисобни таъминлайдиган янги ҳисоб воситаларидир. Бундай инфратузилмалар қуйидагиларга имкон беради: дастлаб рақамли активларни, яъни уларни чиқарадиган ахборот тизимида фақат рақамли шаклда мавжуд бўлган активларни яратиш; мавжуд активларни токенизация қилиш, яъни активларни, шу жумладан, ахборот тизимидан ташқарида бўлган ҳуқуқларни рақамли тарзда акс эттириш [3].

Бажариладиган функцияларига кўра блокчейн токенларини бир нечта турларини ажратиб кўрсатиш мумкин.

Дастурий (лицензияга асосланган) токенлар – виртуал бирликлар бўлиб, улар ўз эгасига фақат компьютер тизими ичида ҳаракат қилиш ҳуқуқини беради – дастурий маҳсулотларни яратиш, уларни ўзгартириш, тизимдан фойдаланиш, уларнинг функционал вазифаларини аниқлаш ва ҳ.к. Умуман, дастурий токенлар товар айланмаси объекти ҳисобланмайди, улардан фойдаланиш реал иқтисодиётга чиқишга шароит яратмайди, бу эса уларни фуқаролик ҳуқуқи категорияси сифатида кўриб чиқиш имкониятини камайтиради.

Тўлов токенлари (виртуал валюта, криптовалюта) – товарлар, ишлар ва хизматларга тўлов қилиш (товарлар, ишлар ёки хизматларни бекор қилиш) учун фойдаланадиган токенлар. Бундай токенларга энг кенг тарқалган тўлов тизимлари токенларини (биткойн, эфириум ва бошқ.) мисол сифатида кўрсатиш мумкин.

Уларнинг ҳуқуқий режимини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга. Қандай шартлар ва белгиларга жавоб берганда давлат фуқаролик-ҳуқуқий мажбуриятлар доирасида тўлов токенларини ўтказишни якуний тўлов тариқасида тан олиши мумкинлигига ҳуқуқий баҳо беришимиз зарур.

Кредит токенилари одатда пул маблағлари ёки турдош ашёларни қайтариш талабини молиявий таъминлашда фойдаланилади. Қайд этилган ушбу ҳолатларда токен унинг эгасининг дастурда кўрсатилган шартлар бўйича пул маблағи ёки турдош ашёларни қайтариб олиш ҳуқуқини мустақамлашга қаратилган.

Токенларнинг яна бир тури бу инвестициявий токенлар ўзида бизнес-лойиҳалар, асосан дастлабки молиялаштиришни таъминлаш учун реал пул маблағ ёки виртуал валютани инвестиция қилиш бўйича операцияларни акс эттиради. Мисол сифатида Initial coin offering, ICO – токенларни дастлабки таклифини жойлаштириш қоида тариқасида, янги технологик лойиҳаларга инвестицияларни жалб қилиш шаклида амалга оширилади. ICO жараёнида янги токенларни чиқариш ва инвесторларга сотиш амалга оширилади.

Утилитар токенлар – ўз эгасининг ишлар, хизматлар, буюмлар (кўчар ва кўчмас), бошқа объектларга бўлган ҳуқуқларини акс эттиради.

Турли соҳаларда смарт-контрактлардан фойдаланиш амалиётининг кенгайиб бориши юристлар олдига кўплаб ностандарт вазифаларни қўймоқда, улардан бири тизимларда айрим ўтказилаётган мулккий бойликнинг белгиси сифатида фойдаланиладиган токенининг ҳуқуқий табиатини аниқлашдир. Уни махсус ҳуқуқий режим ўрнатишни талаб этадиган фуқаролик ҳуқуқининг янги ўзига хос объекти – “рақамли мулк”, “виртуал актив” сифатида кўриб чиқиш керакми, ёки бу ерда сўз фақатгина маълум мулккий ҳуқуқлар (объектлар)ни ҳисобга олиш махсус тартиби ҳақида сўз бормоқдами?

Блокчейн технологиясидан фойдаланадиган турли тизимларда мавжуд токенлар вазифалари бутунлай турфа эканлигидан келиб чиқсак, умумий ва ягона ечимни таклиф қилиш имконияти йўқ.

Тижорат лойиҳаларини амалга ошириш учун фойдаланиладиган аксарият блокчейн тизимларида, токен маълум мулккий ҳуқуқларни қайд этиш усули ҳисобланади ҳамда шахснинг уни тасарруф этиш имконияти мазкур шахсни унинг мулккий ҳуқуқ эгаси сифатида белгилайди. Кўп ҳолларда, токенлар худди қимматли қоғозларга ўхшаш вазифаларни ҳам бажаради – улар ҳуқуқ мавжудлиги ва мазмунини белгилайди.

У ёки бу муомала объектнинг рақамли тасвирини яратиш, қоида тариқасида, унинг ҳуқуқий табиатини ўзгартирмайди. Масалан, блокчейнда акцияларни ҳисобга қўйилиши уларни ўзига хос рақамли активга айлантирмайди. Бундай ҳисобга қўйишни легаллаштириш учун акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги қонунга ва қимматли қоғозлар бозори тўғрисидаги қонунларга қимматли қоғозларни ҳисобга қўйишда блокчейн технологияларидан фойдаланишни тартибга солишга қаратилган қўшимчаларни киритишни ўзи етарли ҳисобланади.

Мисол учун 2019 йил февралда Люксембург Парламенти анъанавий қимматли қоғозларни ва блокчейн технологиясидан фойдаланган ҳолда чиқарилган қимматли қоғозларнинг юридик мақомини тенглаштириш ҳақида қонун қабул қилган. Қимматли қоғозлар тўғрисидаги қонунга киритилган янги қўшимчалар қимматли қоғозларни ишончли электрон рўйхатга олиш, масалан, тақсимланган реестр технологиясидан фойдаланган ҳолда рўйхатга олиш ва тарқатиш имконини беради [4]. Демак, анъанавий объектларни рақамли шаклга “айлантириш”, қоида тариқасида, тартибга солиш характерини тубдан ўзгартирмайди.

Рақамли макондаги маълум объектларни қимматли қоғозларга тенглаштирилиши ҳужжатсиз қимматли қоғозларни ишлаб чиқишни кўзда тутуди, чунки “классик” қоғозлар – бу мулк хуқуқларни қайд этиш ва ўтказиш учун фойдаланадиган классик ҳужжатлар ҳисобланади.

Шундай қилиб, токенлар қимматли қоғозларнинг виртуал аналоглари бўлиб, улар талаб қилиш хуқуқини ёки келгусида лойиҳа активларининг бир қисmini олиш имкониятини таъминлаган ҳолда, амалда акцияларнинг рақамли аналоглари вазифасини бажаради. Сўнгги ҳолатда, токен эгалари ҳатто акциядорлик жамиятидаги акциядор мақомига ўхшаш хуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлиши мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, криптовалюта қонундан ташқарида бўлган ҳодиса сифатида қаралмаслиги керак. Ўзбекистон қонунчилигида ундан муомала қилишда фойдаланишни тўғридан-тўғри тақиқлаш мавжуд эмас, шунинг учун диспозитив усулдан келиб чиқиб, у шубҳасиз фуқаролик хуқуқлари объекти ҳисобланади, бироқ унинг табиати ҳали на доктринада, на қонунда аниқ яққол белгиланмаган.

Моҳиятан, хуқуқий эмас, иқтисодий нуқтаи назардан, балки энг аниқ ва бир қарашда тўғри қарор – бу криптовалютани пулга тенглаштиришдир, чунки у муомаладаги айрим функцияларини (тўлов, айирбошлаш ва жамғариш воситаси) бажаради. С.П. Гришаев томонидан криптовалюта иқтисодий табиатининг ўзига хос жиҳатларига қарамай, ушбу пул турига хос бўлган баъзи хусусиятларга эга эканлиги сабабли, электрон пул сифатида тан олиниши мумкин, деган нуқтаи назар илгари сурилган [5].

Бизнингча, рақамли мулк эгаларининг хуқуқий ҳимоясини таъминлаш ва виртуал мулк билан боғлиқ низоларни ҳал этиш бўйича ягона суд амалиётини шакллантириш мақсадида, бу объектларнинг хуқуқий режимида оид ўзига хос жиҳатларни тартибга солиш мақсадга мувофиқдир.

Гарчи токенлар (криптовалюта)ни тартибга солишга нисбатан ҳозирча ҳал этиш зарур бўлган кўп бўшлиқлар ва ноаниқликлар мавжуд бўлса-да, дастлабки даврларда миллий қонунчиликда ушбу рақамли объектларнинг хуқуқий мақоми бўйича самарали хуқуқий нормаларни қабул қилиш керак [6].

Токенни ҳуқуқий тартибга солишга келсак, махсус қонунни деярли кўплаб давлатларда мавжуд бўлмаганлиги сабабли, кўплаб муаллифлар унинг ҳуқуқий режимини аниқлаш учун турли хил ёндашувларни таклиф қилади. Масалан, А.М. Лаптева бу икки ҳодисанинг ўхшашлигини ҳисобга олиб, “мулкӣ мажмуа қурилишини токенга қўллаш имкониятини қайд этади, чунки мулкӣ мажмуа ҳам, токен ҳам фуқаролик-ҳуқуқӣ муносабатларнинг бир-биридан мустақил объектларни бирлаштира оладиган “қобиқ” ҳисобланади” [7].

Бир қатор илмӣ таълимотлар ва амалиётдан келиб чиқиб токенларнинг учта асосӣ тоифаси ҳақида аниқ тушунча мавжуд. Хусусан, улар қуйидагиларни ўз ичига олиши керак: utility tokens – товарлар, хизматлар ёки сервисларга киришни таъминлайди; payment tokens – аслида криптовалюта ифодалайди; security tokens – ҳосилавий молиявий воситалар сифатида ишлайдиган қимматли қоғозларга бўлган ҳуқуқларни тасдиқлайди ёки уларнинг ўзлари қимматли қоғозлар мақомига эга [8].

“Токен” ва “криптовалюта”нинг мавжудлигини маълум маълумотлар тузилмаси (токенлар) шаклида аниқлаштириш мумкин. Бизнингча, криптовалюталар ва токенлар ташқи кўринишга эга бўлиб, улар маълум шахсларга берилиши мумкин (яъни, эгалик қилишлари мумкин) ва бир шахсдан бошқасига ўтказилиши мумкин. Шунинг учун криптовалюта мол-мулк ёки унинг бир тури (бошқача айтганда, Фуқаролик кодексининг 81-моддаси маъносида “бошқа мол-мулк”) дейишга асос бор.

Бизнингча, токенларни ҳуқуқӣ тартибга солиш криптобозоридаги манипуляцияга қарши курашиш механизмларини ва инсайдер операцияларини амалга оширишни назорат қилишни ўз ичига олиши керак. Ушбу ёндашув Европа миллий тартибга солувчиси томонидан қўллаб-қувватланади. Ўзбекистонда бундай механизмлар қимматли қоғозлар бозори доирасида ишлайди.

Шундай қилиб, норматив-ҳуқуқӣ ҳужжатларни рақамли иқтисодиётнинг замонавий тенденцияларига мувофиқлаштиришда қонун чиқарувчи токенлар таснифининг ҳуқуқӣ аҳамиятини ҳисобга олиши лозим. Кўрсатилган таклифлар инвесторлар, жамият ва давлатнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини тўлиқ ҳимоя қилишни таъминлаш мақсадида миллий қонунчиликка киритилиши муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Santori M. Appcoin Law: ICOs the Right Way // URL: <https://www.coindesk.com/appcoin-law-part-1-icos-the-right-way>
2. Ehram F. How to Raise Money on a Blockchain with a Token // URL: <https://blog.coinbase.com/how-to-raise-money-on-a-blockchain-with-a-token-510562c9cdfa>

3. Астраханцева И. А., Астраханцев Р. Г. Экономическая сущность и правовой статус криптовалют //Известия высших учебных заведений. Серия: Экономика, финансы и управление производством. – 2020. – №. 4 (46). – С. 3-13.

4. [https://chd.lu/wps/PA_RoleDesAffaires/FTSByteServletImpl?path=941A5ADDCBD2A7967FA717045881789D441DD9A03654CB056EB4C1BD77207AD3A680CD9F7B06B38FF5BDE9B7845E2E09\\$20CD81147AB6C983B2B378482C9F6417](https://chd.lu/wps/PA_RoleDesAffaires/FTSByteServletImpl?path=941A5ADDCBD2A7967FA717045881789D441DD9A03654CB056EB4C1BD77207AD3A680CD9F7B06B38FF5BDE9B7845E2E09$20CD81147AB6C983B2B378482C9F6417); <https://www.coindesk.com/luxembourg-passes-bill-to-give-blockchain-securities-legal-status>.

5. Гришаев С.П. Эволюция законодательства об объектах гражданских прав // СПС Консультант Плюс.

6. Гаврилов В. Н., Рафиков Р. М. Криптовалюта как объект гражданских прав в законодательстве России и ряда зарубежных государств //Вестник экономики, права и социологии. – 2019. – №. 1. – С. 51-59.

7. Лаптева А.М. Правовой режим токенов / Лаптева А.М. // Гражданское право. – 2019. – № 2. – С. 29 – 32

8. Георгиев В. В. Цифровые права как объект гражданских прав: за и против //Трансформация права в информационном обществе. – 2019. – С. 140-147.